

Олена Горбатюк

ПОТРЕБИ В ЕЛЕКТРИФІКАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У ПОВОЄННЕ ДЕСЯТИРІЧЧЯ (1940-1950-і рр.)

У статті аналізуються потреби українського села в електрифікації у повоєнне десятиріччя та її важливість для підвищення ефективності розвитку сільського господарства.

Ключові слова: електрифікація, сільське господарство, ефективність розвитку.

Сучасна українська історіографія щодо проблем електрифікації сільського господарства України в середині ХХ ст. представлена широким колом публікацій. Серед них варто відмітити доробки П.Непорожнього, Г.Сухомлина, Я.Шевченка [1]. Варто проте зазначити, що чисельно переважають публікації, присвячені загальним проблемам розвитку колгоспного виробництва в окреслений період, не виділяючи питання електрифікації із загального контексту досліджень аграрної історії України. Тому вважаємо, що рівень з'ясування особливостей процесів електрифікації українського села у повоєнні роки залишається недостатнім, не дозволяє здійснити об'єктивних висновків та узагальнень.

Автор статті ставить собі за мету дослідити важливість потреб села в електроенергії для виробничих цілей у 1940–1950-х рр.

Результати роботи електрифікованих колгоспів і радгоспів підтвердили велику економічну ефективність електрифікації сільського господарства. Переведення на електричне живлення багатьох стаціонарних виробничих процесів скорочувало витрати праці загалом на 30 і більше відсотків. Особливі переваги господарства отримували в разі електрифікації виробничих процесів у молочному тваринництві, оскільки економія трудових витрат при цьому становила пересічно по всьому технологічному ланцюгу мінімум 50% [2, арк.248]. За допомогою електричного струму господарства отримували змогу повністю механізувати або ж принаймні значно зменшити застосування ручної праці на багатьох трудомістких роботах. Це не лише полегшувало працю колгоспників, але й давало змогу правлінням господарств суттєво заощаджувати на оплаті праці, перенаправляючи кошти, що вивільнялися, на інші нагальні потреби. Так, наприклад, в електрифікованих господарствах набула широкого розповсюдження практика впровадження так званих електропастухів – обгородження випасів для худоби дротами, під'єднаними до джерела електричного струму невеликої напруги та незначної потужності. Невисока, але достатня для відлякування худоби напруга не давала тваринам проходити через загорожу. У Сталінській області, зокрема, практика використання 100 комплектів електропастухів дозволяла заощадити на наймі 200 осіб доглядачів худоби на пасовищах з річним фондом оплати праці понад 400 тис. крб. [3, арк.194].

Електрифікація найбільш трудомістких складових процесу утримання худоби на відгодівлі чи на молочно-товарних фермах докорінно змінювала характер праці. Особливо показовою була електрифікація процесу напування худоби на фермах, що підвищувало продуктивність праці на цій операції більш ніж у 160 разів. При застосуванні електродоїння корів продуктивність праці доярок зростала в 5-6 разів у порівнянні з ручним доїнням [4, с.22]. Не менший ефект давало застосування електричної енергії

© Горбатюк Олена Степанівна – аспірантка кафедри історії України Черкаського державного технологічного університету.

при підготовці до згодовування кормів для худоби на тваринницьких фермах, первинній переробці молока, при облаштуванні систем гноєвидалення і особливо при механізації трудомістких вантажно-розвантажувальних робіт у тваринництві. Електроенергія відкривала також широкі перспективи для нагрівання води, інкубації птиці тощо. Усе це значно поліпшувало умови праці тваринників, зменшувало трудомісткість, дозволяло виконувати роботи не лише ефективніше, але й значно комфортніше. Особливе значення це мало, якщо зважити на те, що абсолютну більшість працівників, зайнятих на тваринницьких фермах, особливо у повоєнні роки, складали жінки.

Електроенергія знаходила широке застосування і у рільництві. Крім того, що за її допомогою з'являлася можливість значно скоротити застосування ручної праці у процесі вантажно-розвантажувальних робіт, подачі води на поля тощо, набувало поширення використання дешевшої за тверде паливо електроенергії для обігріву теплиць і парників у холодну пору року, що значно підвищувало рентабельність вирощування овочів. Поступово почали впроваджуватись і новітні розробки пристроїв, у яких використовувалась електроенергія для прогрівання зерна високочастотним струмом, який без шкоди для збіжжя повністю знищував комах-шкідників [4, с.22].

У цілому значний виробничий ефект, підвищення економічної рентабельності, суттєве поліпшення умов праці давало використання електроприводу на різних ділянках сільськогосподарського виробництва. Слід при цьому спеціально зазначити, що електричний привід мав великі переваги перед усіма іншими механічними приводами, що на той час застосовувались у сільському господарстві (локомотивами, двигунами внутрішнього згорання, кінними приводами тощо).

Сутність цих переваг полягала насамперед у простоті і зручності обслуговування технологічного устаткування, обладнаного електроприводом. Для того, щоб привести його у дію, не потрібно було попередньо виконувати значний обсяг робіт, які до того ж потребували інколи доволі тривалого часу, як то, приміром, було із підготовкою до роботи локомотивів, особливо якщо вони працювали на низькокалорійному місцевому паливі, такому як торф, дрова, соломка тощо.

Доволі складним нерідко був також і процес запуску в роботу (особливо в холодну пору року) механічних двигунів. До того ж через постійний дефіцит нафтопродуктів двигуни внутрішнього згорання нерідко доводилось заправляти зовсім не тим видом пального, на який даний двигун був розрахований, а використовувати для цього різні замітники та сурогати, що, зрозуміло, дуже ускладнювало їх експлуатацію, а особливо ж, як зазначалось, сам процес запуску двигуна.

Спеціального висвітлення потребує, на нашу думку, проблема діяльності численних колгоспних підприємств з виготовлення цегли та черепиці. У перше повоєнне десятиліття цегла та черепиця були із зрозумілих причин надзвичайно дефіцитною продукцією. Між тим в Україні, особливо на Правобережжі, існувало дуже багато родовищ якісної глини, з якої в разі наявності електричної енергії можна було виготовляти значну кількість цього вкрай потрібного будівельного матеріалу.

Ефективність такого виробництва очевидна: на виробництво 1000 цеглин агрегатом СМ-91 потрібно було витратити 1 трудовдень і 13 кВт/год. електроенергії. Натомість при ручному способі формування цегли витрачалось 5 трудовднів і 1,5 коне/дня. Щоправда, електромеханізований агрегат СМ-91, включаючи витрати на його експлуатацію і амортизацію, коштував 40 тис. крб. Проте економія 4 трудовднів і 1,5 коне/дня на кожній 1000 штук цегли, враховуючи навіть, що агрегат буде працювати лише у теплу пору року і дасть можливість виробити до півтора мільйона цегли, у кілька разів перевищувала усі затрати на нього. Ще більшою була економія, коли цегельне виробництво працювало цілорічно, даючи 3 – 3,5 млн. цегли у рік [5, с.160].

Слід ще раз зазначити, що у тогочасних умовах електрифікація вказаних напрямків господарювання несла колгоспам значну економічну вигоду. Так, у колгоспах, які для теплофікації купували дрова за цінами 100 крб. за кубометр, електрифікація теплових процесів була вигідна вже при тарифі на електроенергію 60 коп. за кіловат/годину. У районах же, які одержували електроенергію від великих енергосистем або державних електростанцій, тарифи на електроенергію становили лише 30 – 40 коп. за 1 кВт/год. Добре зрозуміло, що у цьому разі економічна вигода для господарства була ще і набагато вищою [5, с.181].

Особливо значні перспективи відкривалися у тваринництві. Тут застосування електроприводу не просто значно підвищувало продуктивність та покращувало умови праці при підготовці та переробці кормів, сепаруванні молока, кормороздачі і гноєвидаленні. Надзвичайно важливе значення, яке просто не можна перебільшити, мала електрифікація для поліпшення праці доярок. Перехід на електродоїння означав справжню революцію у тваринництві. Адже у такий спосіб незрівнянно полегшувалась праця доярок. Виснажуюча жіночі руки монотонна, до того ж доволі важка фізично, робота доярки при ручному доїнні після впровадження на фермах доїльних апаратів набувала нової якості, яка згодом достатньо точно була сформульована в офіційній назві цієї провідної у тваринництві професії – оператор машинного доїння.

Велика увага приділялась добору і об'єктів електрифікації підсобних виробництв. Серед них перед вели:

- млин і крупорушка;
- слюсарно-механічна майстерня і кузня;
- деревообробна майстерня;
- виробництво цегли і черепиці;
- капустяно-огіркові засоловальні пункти.

Слід ще раз зазначити, що у тогочасних умовах електрифікація вказаних напрямків господарювання несла колгоспам значну економічну вигоду. Так, у колгоспах, які для теплофікації купували дрова за цінами 100 крб. за кубометр, електрифікація теплових процесів була вигідна вже при тарифі на електроенергію 60 коп. за кіловат/годину. У районах же, які одержували електроенергію від великих енергосистем або державних електростанцій, тарифи на електроенергію становили лише 30 – 40 коп. за 1 кВт/год. Добре зрозуміло, що у цьому разі економічна вигода для господарства була ще і набагато вищою [5, с.181].

Великий економічний ефект та новий, індустріальний характер праці надавало впровадження електроенергії при додатковому освітленні пташників, теплиць і парників. Значно надійнішою та продуктивнішою ставала робота птахоінкубаторів. Важко переоцінити, як полегшувало застосування електродвигунів подачу води для напування тварин на тваринницьких фермах. Про те, яких значних зусиль це потребувало, дають уявлення норми витрат води на одну голову тварин на добу. Так, для великої рогатої худоби потрібно було на добу 75 – 100 літрів, те ж саме – на 1 коня та на 1 свинюматку з поросятами. Навіть підсвинок потребував 15 – 25 літрів. Вівця – 8 – 10 літрів [5, с.97].

Враховуючи, що більшість українських колгоспів були на той час у тваринництві багатопрофільними, тобто мали молочнотоварні ферми, свиноферми, тримали на відгодівлі велику рогату худобу, мали достатньо чисельне поголів'я робочих коней, стає зрозумілим, що обсяги води, потрібні для пересічного господарства, обчислювались десятками тисяч літрів. Адже лише одній пересічній молочнотоварній фермі потрібно було для напування та технологічних потреб не менше 12 тис. літрів на добу [5, с.97].

На зовсім інший, технічно незрівнянно вищий, досконаліший рівень застосування електроенергії піднімало виробничі процеси і на різних переробних підприємствах: борошномельних млинах, крупорушках, олійнях, маслосирзаводах. Сказане повною мірою стосувалось і ремонтно-виробничих підрозділів господарств: лісопилельних, деревообробних і механічних майстерень. Електротяга давала також можливість механізувати і ряд важливих ділянок внутрішньогосподарського переміщення вантажів, зокрема, через облаштування різноманітних підвісних однорейкових доріг, електро-транспортів, шнеків тощо.

Електрифікація села давала можливість вирішити водночас декілька важливих питань, кожне з яких сприяло підвищенню соціально-економічного становища населення. Так, наявність електроенергії давала можливість безпосередньо у господарстві налагоджувати раціональну переробку сільськогосподарської продукції. Відкривались майстерні з виробництва ковбас, повидла, млини, олійниці, крупорушки, сушарні для виготовлення сухофруктів, сепараторні пункти. Останні мали досить суттєве значення для економіки колгоспів, особливо віддалених від маслозаводів. Адже, переробивши молоко на вершки, колгосп у разі економив на транспортних видатках, котрі раніше він ніс при перевезенні значних обсягів молока на багато десятків кілометрів.

У цілому спектр продукції, яка почала виготовлятися допоміжними колгоспними виробництвами після того, як вони отримували можливість використовувати електричну енергію, був дуже широкий. Він налічував буквально тисячі видів виробів: від дрібного хатнього начиння до різних будівельних конструкцій і матеріалів. Це мало велике значення для поліпшення соціально-побутових умов життя селян. Слід при цьому зазначити, що це був лише один із позитивних економічних наслідків електрифікації сільської місцевості.

Інший, не менш важливий, полягав у тому, що в умовах тогочасного рівня ведення сільськогосподарського виробництва існували тривалі технологічні паузи. Напружені періоди весняних та осінніх польових робіт змінювалися періодами затишшя, які з економічної точки зору були не такими вже втішними для селянина. Значна частина колгоспників залишалась без роботи, а відповідно і без оплати, яка у будь-якому разі у постсталінський період була завжди бажаною для селянина.

Досить швидко приклад електрифікованих колгоспів показав, що більшість їх, а власне, усі ті господарства, керівники та спеціалісти яких зуміли проявити здорову ділову ініціативу, зуміли не тільки електрифікувати усі наявні виробничі процеси, а й створити різні додаткові виробництва, про які щойно йшлося вище. Це дало змогу не лише в деяких випадках (особливо у бідних на ґрунти чи вологу природно-кліматичних зонах) дуже суттєво збільшити грошові надходження до колгоспних кас, але й значно покращити оплату праці колгоспників через підвищення їх зайнятості. У цих артілях середньорічна зайнятість колгоспника піднялась до 272 днів на рік, у той час, як у переважній більшості неелектрифікованих господарств вона становила лише 120 – 130 днів на рік, або ж більш ніж удвічі менше [6, с.12.] Відповідно і пересічні заробітки колгоспників, зрозуміло, з певними відхиленнями, враховуючи економічний стан конкретного господарства, значно піднялися.

1. Непорожній П. Потужні електростанції та їх роль в електрифікації Української РСР.- К.: Т-во поширення політичних і наукових знань УРСР, 1958. 47 с.; Сухомлин Г., Алпатьєв С. Каховська гідроелектростанція, Південноукраїнський і Північнокримський канали – великі будови комунізму. – К.: Вид-во АН УРСР, 1954.- 24 с.; Шевченко Я. О. Розвиток електроенергетики Української РСР. – К., 1958.- 40 с.

2. Докладные записки, письма, справки сельскохозяйственных отделов ЦК, обкомов, райкомов КП України, Министерства сельского хозяйства УССР, колхозов, строителей линий электропередач об обеспечении колхозов строительными материалами и оборудованием для электростанций. – ЦДАГО, Ф.1. Оп.31. Спр.1287. – 02.01. – 31.12.1959 р. – 313 арк.

3. Телеграмма ЦК КПСС, копии исходящих писем ЦК КПСС, СМ СССР, справки сельскохозяйственного отдела ЦК КП України, письма обкомов партии и других организаций ... – ЦДАГО. – Ф.1. – Оп.24. – Д.4280. – 10.01. – 19.12. – 324 л.

4. Олексенко С. Ширше застосування електроенергії в колгоспно-радгоспному виробництві // Комуніст України. – 1959. – №9. – с. 21-25.

5. Шамрай П. А. Електрифікація колгоспного виробництва. – К.: Державне видавництво технічної літератури, 1952. – 305с.

6. Олексенко С.А. Електрифікація сільського господарства України за роки Радянської влади. – К., 1967. – 20 с.

В статтє анализується потреба українського села в електрифікації в повоєнне десятиліття і її значимість в підвищенні ефективності розвитку сільського господарства.

Ключевые слова: електрифікація, сільське господарство, ефективність розвитку.

In the article the requirements of the Ukrainian village are analysed in a electrification in a post-war decade and his importance for the increase of efficiency of development of agriculture.

Keywords:; electrification, agriculture, efficiency of development.